

ПЛЯМЕННІКІ ТАДЭВУША РЭЙТАНА: ВЫБАР У 1812 І 1830–1831 ГАДАХ

АНАТОЛЬ СЦЕБУРАКА

Анатацыя: Артыкул прысвечаны нашчадкам славутага Т. Рэйтана, удзельніка Сойма 1773 г. Яго пляменнікі Дамінік і Станіслаў Рэйтаны ў пач. XIX ст. падтрымалі Напалеона і ўдзельнічалі ў войнах на баку Францыі. Новыя архіўныя крыніцы канкрэтызуюць дэталі вайсковай кар’еры і этнічнай самасвядомасці Дамініка Рэйтана. Таксама закранаецца эпізод біяграфіі пляменніцы Т. Рэйтана – Ганны Герыч. Яна ў 1832 г. наведала Парыж, каб дапамагчы свайму сыну-інсургенту ўладкавацца на чужыне.

Ключавыя словы: род Рэйтанаў, вайна 1812 года, паўстанне 1830–1831 гг.

TADEVUŠ REJTAN’S NEPHEWS: THE CHOICE IN 1812 AND 1830–1831

Abstract: The article is dedicated to the descendants of T. Rejtan, a participant of the 1773 diet (Sejm). In early nineteenth century his nephews Daminik and Stanislaŭ Rejtan supported Napoleon and participated in wars on the French side. New archival sources reveal some details of Dominik Rejtan’s military career and national identity. An episode of Hanna Hieryč’s biography is also considered. In 1832, Hanna visited Paris to help her insurgent son to get settled in France.

Keywords: Rejtans Kin, War of 1812, Uprising of 1830–1831.

Сёння кожны беларускі школьнік ведае пра гераічны ўчынак беларускага шляхціча з Наваградскага павета Тадэвуша Рэйтана на “падзельным сойме” 1773 г., калі ён актыўна супрацьдзейнічаў легальнаму афармленню фактычнай акупацыі Аўстрыяй, Прусіяй і Расіяй часткі Рэчы Паспалітай. Так, для нас роля Т. Рэйтана ў гісторыі краіны бясспрэчная. “Рэйтан = патрыёт” – гэта аксіёма. Але ёсць шэраг пытанняў, якія далёкія ад вырашэння. У прыватнасці, яшчэ не да канца вырашаны лёс радавога котлішча гэтага роду – сядзібы Рэйтанаў у Грушаўцы (Ляхавіцкі раён на Берасцейшчыне). Апошнія гады актывізавалася грамадзянская супольнасць, якая пры дапамозе выстаў, семінараў, фестываляў, зваротаў да дзяржаўных устаноў і інш. імкнецца звярнуць увагу на гэту праблему. Сёння існуе ініцыятыва стварэння музея ў Грушаўцы для захавання памяці Т. Рэйтана, якая, імаверна, будзе рэалізоўвацца ў рамках беларуска-польскага супрацоўніцтва. Таму зараз дастаткова лагічна пашырыць кола даследаванняў і звярнуць увагу на наступнае пакаленне роду Рэйтанаў, якое жыло ў Беларусі ў XIX ст. Калі для часоў Т. Рэйтана асноўным выпрабаваннем былі падзелы Рэчы Паспалітай і паўстанне Тадэвуша Касцюшкі, то для яго пляменнікаў лёс таксама прадугледзеў свае іспыты: вайну 1812 г. і паўстанне 1830–1831 гг.

Жыццё Т. Рэйтана было досыць кароткім і трагічным. Наўпроставых нашчадкаў ён не пакінуў, у адрозненне ад яго братаў, якія мелі сем’і і дзяцей (пра іх пойдзе далейшая размова).

Дамінік Рэйтан – ліцвін.

Біяграфія пляменніка Т. Рэйтана – Дамініка, ад’ютанта Генеральнага Штаба войска Напалеона, дастаткова добра вывучана (найперш дзякуючы руплівай даследчыцкай працы кіраўніка Арт-суполкі імя Тадэвуша Рэйтана З. Юркевіча) (1). У прыватнасці, мы ведаем асноўныя этапы яго вайскавай кар’еры: з 1806 па 1814 г. ён прайшоў вайсковымі шляхамі ў польскіх частках Вялікага войска і быў да апошняга прыхільнікам Банапарта. У 1813 г. Дамініка ўзнагародзілі крыжам Ганаровага легіёна...

Падчас працы ў Ваенным архіве Францыі мне пашчасціла адшукаць справу Дамініка Рэйтана, якая, на жаль, захоўвае толькі тры дакументы (2). Але нават з іх мы атрымліваем каштоўныя звесткі. Найперш, на вокладцы архіўнай справы пазначана, што Рэйтан – *ліцвін* (але гэта маглі зрабіць і пазней архівісты пры афармленні справы). Таму больш важкім аргументам будзе аналагічная згадка ў дакументах аб узнагародзе. Тут Дамінік зноў называецца ліцвінам. (З уласнага досведу працы з іншымі фондамі нашых землякоў, варта адзначыць, што далёка не ўсе выхадцы з былога ВКЛ падкрэслівалі сваё ліцвінскае паходжанне, і таму ў французскіх дакументах яны былі запісаныя ў пераважнай большасці

палякамі.) Д. Рэйтан, відаць, прынцыпова акцэнтаваў на гэтым увагу. У нашым змаганні з Польшчай за нацыянальнага героя Тадэвуша Рэйтана з’явіўся яшчэ адзін моцны аргумент! Не толькі Тадэвуш стаяў за адвечныя правы і незалежнасць ВКЛ, але і яго пляменнік, што са зброяй змагаўся за аднаўленне дзяржаўнасці, вызнаваў сябе ліцвінам!

Цяпер, валодаючы дакументам аб узнагародзе Дамініка крыжам Ганаровага легіёна, мы павінны ініцыяваць уключэнне яго асобы ў французскую Базу Леанор (la base de données Léonore (Légion d’honneur)), дзе, на жаль, яго прозвішча адсутнічае. Калі ж будзе створаны музей Т. Рэйтана, то можна будзе звярнуцца па копіі дакументаў і, магчыма, замовіць ордэн для экспазіцыі. А пакуль больш надзённай справай з’яўляецца аднаўленне капліцы Д. Рэйтана на ляхавіцкіх могілках. Яна абрынулася літаральна некалькі год таму і зараз патрабуе тэрміновай рэканструкцыі.

Могілкі. Дзе беларускія магілы, там наша зямля!

Манмартрскія могілкі ў Парыжы – гэта вядомы апошні прытулак нашай эміграцыі XIX ст. Там магілы і напалеонаўскіх камбатантаў, і паўстанцаў, і дзеячаў культуры. Узгадаем хаця б мастака Валенція Ваньковіча, чый прах там сёння спачывае...

Там стаіць крыж пляменніцы Т. Рэйтана – Ганны Герыч (народжанай Рэйтан) і яе сына Эдварда. Ганна вядома нам як мемуарыстка (напрыклад, гісторык В. Гарбачова ў часопісе “Архэ” не так даўно надрукавала фрагмент гэтых успамінаў).¹ (4) Ганна стала прыкладам патрыёткі, якая добраахвотна паехала ў эміграцыю за сваім сынам. А Эдвард Герыч, паўстанец 1830–1831 гг., быў заўважным чальцом эміграцыйнага руху і сябраваў з паэтам Адамам Міцкевічам.

На жаль, на манмартрскіх могілках існуе пагроза знішчэння тых помнікаў, якія ў кепскім стане і пры гэтым не маюць страхоек і ў выглядзе таблічкі “захоўваць вечна”. На жаль, такія магілы паступова ліквідуюцца, сведкам чаму я стаў, шукаючы іншыя беларускія пахаванні. (У найбліжэйшай перспектыве варта заняцца пытаннем рэстаўрацыі крыжа і застрахаваць ад знішчэння пахаванне. Зрабіць гэта можна пры кааперацыі з музеем Адама Міцкевіча ў Парыжы, які апякуецца ў тым ліку і гэтымі могілакамі.)

Для ўзнаўлення сімвалічнай повязі між падзеленымі часам і межамі членамі роду Рэйтанаў я перадаў летам 2015 г. зямлю з грушаўскай капліцы і ляхавіцкага цвінтара на іх магілу ў Парыжы. І ў сваю чаргу прывёз на Радзіму жменьку зямлі з іх пахавання.

¹ Ганна Герыч (каля 1789–1857) была дачкой Міхала Рэйтана і Ганарыты Багдановіч. З канца 1830 г. стала жыла ў Францыі. У эміграцыі яна напісала мемуары, якія лічацца каштоўнай крыніцай пра побыт і звычай ў беларускім шляхецкім асяродку.

Да таго ж, у Ваенным архіве Францыі сярод справаў інсургентаў-эмігрантаў удалося адшукаць паперы Ганны Герыч і яе сына Эдварда, якія даюць новыя звесткі пра акалічнасці прыезду Ганны на дапамогу сыну ў эміграцыю ўвосень 1832 г. (5). Лічылася, што Ганна быццам бы з'явілася ў Парыжы, каб вярнуць выдаткаваныя ў час вайны 1812 г. грошы свайго мужа. Рэчаіснасць была іншай: маці імкнулася націснуць на французскую адміністрацыю маршала Сульта, каб дабіцца дазволу пераехаць Эдварду з лагера ў правінцыі ў сталіцу Францыі, атрымаць там грамадзянства і ўладкавацца на службу.

Такім чынам, вывучэнне грамадскай актыўнасці прадстаўнікоў роду Рэйтанаў застаецца далёкім ад завяршэння. Перспектыўным кірункам сталі французскія крыніцы, якія праліваюць дадатковае святло на дзейнасць пляменнікаў Т. Рэйтана ў першай траціне XIX ст.

Бібліяграфія

1. Гарбачова, Вольга (2011). “Ганна Герыч пра Рэйтанаў, Радзівілаў і Ішкалдзь”, *Arche*, 11 (12): 175–226.
2. Герыч, Эдвард (1832–1833). *Афіцыйнае ліставанне*. Archives de la Défense (SDH ; Vincennes, France), XL59, Régiment étranger refugies polonais G-H.
3. *Именные списки офицеров и солдат, переселяющихся из города Минска по маршруту к Георгиевску (4 января 1813 – 10 июля 1813 г.)*. НГАБ. – Ф. 295, воп. 1, спр. 113, арк. 52.
4. Рэйтан, Дамінік (1813). *Дакументы аб узнагародах. 1791–1847*. Archives de la Défense (SDH ; Vincennes, France), 2Y, 3498.
5. Юркевіч, Зміцер (2014). “Пляменнікі Тадэвуша Рэйтана ў 1812 годзе: Дамінік Рэйтан”, *Материалы V международной научно-практической конференции «Колодеевские чтения»*, URL (доступ: 10.12.2016) borlib.by/docs/4/Yurkevich.docx.